

VLASTNOSTI OSOBNOSTI VO VZŤAHU K POVAHE SPRÁVANIA SA DETÍ A ADOLESCENTOV V PROSTREDÍ SOCIÁLNYCH SIETÍ.

TOMKOVÁ Jarmila, DROBNÁ Michaela, VARHOLÍKOVÁ Júlia

VÚDPaP, Výskumný ústav detskej psychológie a patopsychológie, Bratislava

jarmila.tomkova@vudpap.sk, michaela.drobna@vudpap.sk, julia.varholikova@vudpap.sk

TOMKOVÁ, J., DROBNÁ, M., VARHOLÍKOVÁ, J.: Vlastnosti osobnosti vo vzťahu k povahe správania sa detí a adolescentov v prostredí sociálnych sietí. In BRATSKÁ, M. (Eds.). Psychologické dni 2011 : Cesty k múdrosti. Bratislava, STIMUL, 2011, s.564-572. ISBN: 978-80-8127-046-8.

Úvod. Príležitosti a riziká internetu.

Nové technológie rozšírili prostredie psychosociálneho vývinu detí a obohatili ho o množstvo stimulov. Všetky oblasti ich života sa odohrávajú aspoň čiastočne aj v prostredí internetu. Zároveň sa dá povedať, že tak ako prvky a situácie prostredia tvárou v tvár, tak aj obsahy a možnosti internetu nesú v sebe potenciál byť pre deti príležitosťami pre ich sebarozvoj a zároveň aj rizikami. Deti preto nie sú len pasívnymi prijímateľmi obsahov na internete. V psychológii internetu sa už ustálil koncept dieťaťa ako objektu, subjektu a interagujúceho článku v internetovom prostredí. Na označenie typu aktivity dieťaťa sa používajú anglické termíny, 3 C: **Content**, dieťa ako príjemca; **Contact**- dieťa ako účastník; a **Conduct**- dieťa ako iniciátor či tvorca (2009; in Šmahel, 2010). Vzhľadom na špecifickosť virtuálneho prostredia vzniká potreba skúmať faktory minimalizujúce riziko v každom z týchto typov aktivít.

Počiatková etapa výskumu na tému Deti v prostredí internetu, realizovaná na VÚDPaP-e, priniesla popisné informácie čo do povahy využívania internetu mladými (Gregussová, Kováčiková, 2008, Balážová et al., 2009). Kvantitatívny výskum bol obohatený o kvalitatívnu analýzu, kde boli vo fokusových skupinách postrehnuté významné témy, vyvstávajúce z diskurzu mladých (napr. Gregussová et al. 2010, 2011). Jednou z nich bola vo všetkých skúmaných regiónoch téma sociálnej siete Facebook, ktorá je dominantnou sociálnou sieťou aj v globálnom merítku- má na svete viac ako 700 miliónov používateľov (Back et al., 2010). Nemožno sa tomu čudovať, za poslednú dobu sa sociálne siete stali ďalším významným spôsobom sociálnej interakcie a prostriedkov komunikácie. Napriek tomu však v teórii psychosociálneho vývinu detí chýba novodobá teória, zohľadňujúca nové faktory súvisiace s virtuálnym prostredím. Budúci výskum v oblasti sociálnych sietí by mal byť zameraný špecificky na túto oblasť s cieľom vytvoriť teóriu o tom, prečo a ako internetové sociálne

siete ovplyvňujú vývinové úlohy počas dospievania (Peter et al., 2009). Aj preto sa momentálne zameriavame detailne na súvislosti osobnostných, demografických premenných s povahou správania sa detí a dospievajúcich na sociálnej sieti Facebook s cieľom zistiť, ktoré premenné súvisia so správaním zvyšujúcim mieru rizík. Vzhľadom na úvodnú fázu užšie zacielenej výskumnej úlohy v príspevku nie sú predložené nové výskumné zistenia, ale analyzovaná je opodstatnenosť jej zamerania.

Osobnosť a seba prezentácia na sociálnych sieťach.

V súvislosti s osobnosťou a komunikáciou prostredníctvom sociálnych sietí možno hovoriť o niekoľkých špecifikách. Kontrolovaná selektívna seba prezentácia pomocou profilov umožňuje jednoduchšie vytvorenie vlastného žiaduceho imidžu a sprostredkováva spätnú väzbu naň. To môže prispievať utváraniu identity, k vzájomnému priblíženiu aktuálneho, verejného a ideálneho self dospievajúcich. Napriek možnosti vytvárať si virtuálnu identitu založenú na jedincovom želanom sebaobraz, *hypotéze „idealizovanej virtuálnej identity“*, potvrdenej obsahovou analýzou (napr. Manago et al, 2008), odporuje *hypotéza „rozšíreného reálneho životného priestoru“* (napr. Ambady, Skowronsky, 2008). Tá postuluje tvrdenie, že tak ako je virtuálny priestor rozšírením bežného prostredia, tak aj vyjadrenie osobnosti ľudí nie je vo virtuálnom prostredí modifikované, len pribúdajú nové spôsoby jej vyjadrenia. Výskum testujúci tieto dve stanoviská (Back et al. 2010) zamietol hypotézu „idealizovanej virtuálnej identity“ so záverom, že profily na sociálnych sieťach odrážajú skutočnú povahu ich majiteľov a nie ich želané Ideálne self. Probandi vypovedali o svojom Aktuálnom self a aj o svojom želanom- Ideálnom self. Hodnotenia osobnosti probandov ich facebookovými kamarátmi, ktoré robili na základe dojmu z profilu, boli významne predikované Aktuálnym self probandov a Ideálne self nebolo vôbec signifikantným prediktorom. Najväčšia zhoda seba posúdenia vs. posúdenia okolím (na základe dojmov z profilu) bola zaznamenaná pre dimenzie extravertzia a otvorenosť, najnižšia pre naurotizmus. Probandi boli vo veku na prelome staršej adolescencie a mladšej dospelosti a ako sami autori podotýkajú, je možné, že vek zohráva rolu a stálo by za to ho zohľadniť v ďalšom výskume ako nezávislú premennú. My sa o to pokúsime, lebo vzhľadom na zníženú sebaúctu a neuzavretú identitu v predošlom vývinovom období (mladšia adolescencia) je tendencia k experimentovaniu a sebazvýhodňovaniu prostredníctvom virtuálnej identity možná až očakávateľná. To, že internetová komunikácia poskytuje za určitých okolností lepšie podmienky autentického seba vyjadrenia ľudí, konštatoval aj Bargh s kolegami (2002) na základe zistenia, že v internetovej komunikácii s neznámym boli zúčastnení adolescenti autentickjší vo

svojom prejave ako pri rozhovoroch s neznámymi tvárou v tvár, či internetovej komunikácii so známymi osobami. Vysvetľujú to tak, že v danom prípade chýbajú sociálne očakávania vyplývajúce z predošlých skúseností, súvisiace s rolou jedinca v danom známom vzťahu a rovnako tak naučené očakávania súvisiace so správaním pri stretnutí s neznámymi. Je možné, že túto výhodu „autentickej komunikácie bez očakávaní“ využívajú vo väčšej miere tí, ktorí majú problémy pri vytváraní a udržiavaní uspokojivých vzťahov. Bolo totiž zistené, že polovica európskych detí vo veku 11-16 rokov sa pri online komunikácii cíti byť viac „samými sebou“ ako pri komunikácii tvárou v tvár. 37% detí toto pociťovalo trochu, ale 12 % veľmi a to je skupina detí, ktoré vypovedali o problematickejších alebo neuspokojivých rovesníckych vzťahoch (Livingstone et al., 2011), čo potvrdzuje Teóriu sociálnej kompenzácie (Valkenburg, Peter, 2009). Deti s menej uspokojivými sociálnymi vzťahmi častejšie využívajú riskantné komunikačné praktiky -vyhľadávajú nové kontakty online, predstierajú, že sú niekým iným alebo si pridávajú neznámych do svojej sociálnej siete, komunikujú s nimi a zdieľajú s nimi svoje osobné údaje, mnohé obsahy (napr. fotografie) (Livingstone et al., 2011). Táto skutočnosť je príkladom paradoxu -zvýšenie prínosov (výhod) internetovej komunikácie priamo súvisí so zvýšeným rizikom. Treba však mať na pamäti, ako zvýrazňuje aj Livingstoneová, že prítomnosť rizika ešte neznamená, že k poškodeniu zákonite dôjde. Aj keď si adolescenti najčastejšie pridávajú medzi facebookových kamarátov tých, s ktorými sa poznali najprv naživo (Underwood et al. 2011; Gregussová et al., 2011), zdá sa, že existuje skupina vulnerabilnejších jedincov, ktorí sú akoby viac vystavení rizikám alebo ktorí sami svojim správaním mieru rizika zvyšujú.

Na podporu hypotézy „idealizovanej virtuálnej identity“ možno dodať, že napr. Underwood (2011) rozlišuje popri type užívateľa Facebooku zameraného na komunikáciu a prehlbovanie vzťahov, aj typ „sebazvýhodňujúceho užívateľa Facebooku“, ktorý je primárne zameraný na seba a zlepšovanie svojho virtuálneho imidžu. Tieto rozličné vzory správania sa na sociálnej sieti sú predikované odlišnými individuálnymi charakteristikami. Preto pravdepodobne nebude možné prijatie alebo zamietnutie jednej zo spomínaných postulovaných hypotéz vo všeobecnosti, ale je nutné sa pozerieť na viacero premenných na strane Facebookového užívateľa súčasne, o čo sa v zahajovanom výskume pokúsime.

Deti samotné ovplyvňujú mieru rizika, ktorému sú na internete vystavené

Ak deti nemajú zvládnuté používanie základných bezpečnostných nastavení Facebooku, môže dôjsť k zneužitiu ich osobných údajov, ukradnutiu facebookovej identity, kontaktovaniu neznámou osobou prostredníctvom internetu alebo v reálnom prostredí. Rovnako aj ďalší

materiál, ktorý deti pridávajú na svoje profily a ich správanie môže mieru rizika zvyšovať, napr. zverejňovanie vyzývavých fotografií a komentárov, aktívne nadväzovanie kontaktu s neznámymi ľuďmi. Miera, do akej jednotlivci dbajú na bezpečnosť, môže závisieť tak od mediácie bezpečného správania rodičmi, školou alebo niekým iným ako aj od osobnostných premenných - narcizmus, extravergia, anxieta (Karl et al.2010), sebaúcta (Christofides et al., 2009, Tomková et al., 2010).

V predošlom výskume sme zistili (Balážová et al., 2010), že tínedžeri si často robia z druhých na internete „randu“ (takmer 60% respondentov), takmer každý druhý sa niekedy niekomu vysmieval alebo niekomu nadával. Na Facebooku môže ísť o pridávanie posmešných príspevkov, kritických komentárov k príspevkom dieťaťa, pridávanie zosmiešňujúcich či urážlivých fotiek a videí, kradnutie a zneužitie profilov, obťažovanie na čete a pod. Rovnako aj na vlastnej koži zažívajú tieto „negatívne javy“. Negatívnymi javmi v súvislosti s (kyber)šikanou označujeme všetko konanie s potenciálom niekoho zraniť, aj keď pôvodný zámer môže byť len vtipkovanie. Spomedzi slovenských tínedžerov ich v rôznej miere zažila polovica opýtaných. Väčšina z nich sa pri a po takýchto incidentoch cítila „zle“, „strašne“, „ponížene“, „nahnevane“, „trápili sa“, ale sú aj takí, ktorí to nevnímajú ako útok alebo to flexibilne spracujú – „neberú to vážne“, „ignorujú to“ a pod. (Balážová et al., 2010).

Predovšetkým osobnosť a copingové stratégie ovplyvňujú, či dieťa zareaguje negatívny jav ako na vtip alebo hrozbu. Ak však dieťa často zažíva negatívne javy na internete a prežíva ich ako zraňujúce, môžeme povedať, že samostatné incidenty prerástli do systematického šikanovania. V prípade využitia internetu alebo iných komunikačných technológií za účelom poníženia a rozrušenia niekoho iného sa jedná o **kyberšikanovanie** (Cross et al., 2009).

Pri dnešnej socializácii dochádza k prieniku a vzájomnému ovplyvňovaniu offline a online sveta, a takisto sa to potvrdilo aj pri šikanovaní- väčšina obetí kyberšikanovania pozná agresorov aj naživo a udáva skúsenosti s negatívnymi javmi aj v offline prostredí (Balážová et al., 2010). Facebook navyše spája rôzne sociálne skupiny dieťaťa a publikum šikanovania sa rozrastá; príspevky sú na verejnom mieste a sú archivované. Preto dopad na psychiku obetí kyberšikanovania môže byť ešte radikálnejší, keď sa deje aj na sociálnych sieťach.

Projekt ďalšieho výskumu

Samotný výskum je rozdelený na dve časti – kvantitatívny prehľad a kvalitatívnu analýzu. Do kvantitatívnej časti sme zaradili dotazníky mapujúce používanie Facebookového profilu, dotazníky na zamerané na osobnostné charakteristiky (osobnostný dotazník, miera narcizmu, úzkosť, sebaúcta) a demografické údaje. Táto časť je navrhovaná pre širokú vzorku cca

1000 respondentov. Za ňou v časovom odstupe bude nasledovať kvalitatívna časť približne s 30 respondentami len zo skupiny 16-17 ročných. Tu sa budeme venovať obsahovej analýze správania na Facebookovom profile jednotlivých respondentov (mapovanie výstavby profilu, spôsob používania a komunikovania s priateľmi a pod.

Do výskumu sme zaradili vzorku mladších adolescentov (11-12 roční) a starších adolescentov (16-17 roční). Mladší respondenti sa zúčastnia len kvantitatívnej časti výskumu. Cieľom dvoch rôznych vekových skupín probandov je porovnanie správania v kontexte rizík internetu a zmapovanie viacerých vplývajúcich faktorov (vek ako premenná v interakcii so správaním na Facebooku a s kritickým náhľadom na bezpečnosť používania účtu; absolvovanie mediálnej výchovy, miera a forma mediácie o bezpečnosti ich účtu. Skupinu mladších adolescentov sme zámerne vybrali aj preto, že napriek stanovenému vekovému obmedzeniu na Slovensku a vo väčšine európskych štátov (väčšinou 13 rokov), faktom je, že množstvo detí si vytvára profil aj pred dosiahnutím vekovej hranice.

V našom projekte výskumu stojí na jednej strane osobnosť ako súbor rôznych premenných a na druhej správanie sa na Facebooku (vo všetkých troch polohách C) – kontinuum bezpečného vs. rizikového správania, kongruencia správania v online a offline svete (miera zhody idealizovanej vs. reálnej sebaaprezentácie) a kyberšikanovanie.

Čo sa týka správania sa na Facebooku, zacielime sa na užívateľské preferencie respondentov, počet pridaných priateľov a spôsob ich výberu, komunikáciu s priateľmi, analýzu výstavby profilu a sebaaprezentovanie. Skúmať budeme aj mieru sebaodhaľovania a mieru sebazvýhodňovania na profiloch. Keďže virtuálny svet ponúka neobmedzené možnosti sebarezentácie na kontinuu reálneho až ideálneho self každého jedinca, budeme skúmať aj to, ako svoju osobnosť hodnotia sami, akí by si želali byť a mieru zhody medzi týmito premennými predbežne považujeme za faktor ovplyvňujúci spôsob sebaaprezentácie a správania sa na FB účte. Znova sa pokúsime nájsť prepojenie spomenutého javu s osobnostnými premennými. Venujeme pozornosť aj detekcii rizikového správania a naopak schopnosti kritického náhľadu na to, čo je alebo nie je bezpečné, hlavne v zmysle zverejňovania informácií o sebe samom. V tomto prípade sa nejedná len o osobné údaje, ale aj o akékoľvek iné, ktoré by mohli viesť k identifikovaniu osoby resp. miesta jej pobytu. Ďalším bodom vo výskume je mapovanie tzv. negatívnych javov, ktoré skúmame ako z pohľadu aktéra, tak aj z pohľadu obete a prípadne ňou vyvinutou copingovou stratégiou.

Záver

Prvým krokom v problematike psychosociálneho vývinu detí v prostredí internetu bolo popísanie potenciálnych ohrození internetu, čo je stále významným prvkom edukovania a preventívnych programov pre deti, rodičov a učiteľov. Súčasný výskum venujúci sa problematike detí a internetu sa zaoberá na porozumenie tomu, akým spôsobom vplýva osobnosť a iné premenné na používanie sociálnej siete. Ďalej by mal objasňovať spôsoby, ako by sa mohli potenciálne riziká minimalizovať a zároveň maximalizovať príležitosti k sebarozvoju detí. Tieto ciele prevencie by mali byť zamerané na všetky tri typy aktivít dieťaťa vo virtuálnom prostredí (Content, Contact, Conduct). Poznanie toho, čo ovplyvňuje správanie sa detí vo všetkých týchto pozíciách, je prínosné pre zacielenú prevenciu rizík a maximalizovanie výhod internetu.

Literatúra

- AMBADY, N., SKOWRONSKY, J. 2008. First impressions. New York: Guilford. 2008.
- BACK, M.D., STOPFER, J.M., VAZIRE, S., GADDIS, S., SCHMUKLE, S.C., EGLOFF, B., GOSLING, S.D. 2010. Facebook profiles reflect actual personality, not self-idealization. In *Psychological science*, 21 (3) 2010, pp. 372-374.
- BALÁŽOVÁ, M., GREGUSSOVÁ, M., TOMKOVÁ, J. 2010. *Kyberšikanovanie – nový fenomén v správaní detí a adolescentov*. In HELLER, D., MICHÁLEK, P. (Eds.) *Psychologické dni 2010 : Cesty psychologie a psychologie cest*. Praha, PEF ČZU a ČMPS, 2011. CD-ROM.
- BALÁŽOVÁ, M., FILÍPKOVÁ, B., GREGUSSOVÁ, M., TOMKOVÁ, J. 2009. Deti a internet, vplyv nových technológií na život súčasných detí. In SARMÁNY-SCHULLER, I., BRATSKÁ, M. (Eds.) *27. psychologické dni „Premeny psychológie v európskom priestore“*. Bratislava, 9.-11.9.2009. Zborník príspevkov. SPS pri SAV, Stimul, Bratislava, 2009, s. 317-321.
- BARGH, J.A., MCKENNA, K.Y.A., FITZSIMONS, G.M. 2002. Can you see the real me? Activation and expression of the „true self“ on the internet. In *Journal of social issues*, 58 (1) 2002, pp. 33-48.
- CROSS, E. J., RICHARDSON, B., DOUGLAS, T., FLATT, J., V. 2009. *Virtual Violence: Protecting Children from Cyberbullying*. [Online]. Beatbullying, London. 2009 [Cit. 2010-08-28]. Dostupné z www: <http://www.beatbullying.org/graphics/bb-reports.html>
- GREGUSSOVÁ M., KOVÁČIKOVÁ, D. 2008: Slovenské deti a riziká virtuálneho priestoru. In Heller, D.; Charvát, M.; Sobotková, (Eds.), *Psychologické dni 2008: Já & my a oni*. Brno: FSpS MU a ČMPS, 2009. CD-ROM.

- GREGUSSOVÁ, M., TOMKOVÁ, J., BALÁŽOVÁ, M. 2010. Identita, atraktivita a nadväzovanie vzťahov vo virtuálnom priestore. In *Mládež a spoločnosť*, 14 (4) 2010, s. 63-75.
- GREGUSSOVÁ, M., TOMKOVÁ, J., BALÁŽOVÁ, M. 2011. *Dospievajúci vo virtuálnom priestore: Záverečná správa z výskumu 2010*. [Online]. [Cit. 2011-08-28]. Dostupné z <http://www.zodpovedne.sk/kapitola4.php?kat=materialy>
- CHRISTOFIDES, E., MUISE, A., DESMARAIS, S. 2009. Information disclosure and control on Facebook: are they two sides of the same coin or two different processes? In *Cyberpsychology and behavior*, 12 (3) 2009, pp. 341-345.
- KARL, K., PELUCHETTE, J., SCHLEAGEL, CH. 2010. Who is posting Facebook faux pas? A cross-cultural examination of personality differences. In *International journal of selection and assessment*, 18 (2) 2010, pp.174-186.
- LIVINGSTONE, S., HADDON, L., GÖRZIG, A., ÓLAFSSON, K. 2011. *Risks and safety on the internet: the perspective of European children. Full findings*. [Online]. London School of Economics & Political Science, London, UK. 2011. [Cit. 2011-04-13]. Dostupné z [www: http://eprints.lse.ac.uk/33731/1/Risks_and_safety_on_the_internet_the_perspective_of_European_children.pdf](http://eprints.lse.ac.uk/33731/1/Risks_and_safety_on_the_internet_the_perspective_of_European_children.pdf)
- MANAGO, A.M., GRAHAM, M.B., GREENFIELD, P.M., SALIMKHAN, G. 2008. Self-presentation and gender on MySpace. In *Journal of applied developmental psychology*, 29, 2008, pp. 446-458.
- PETER, J., VALKENBURG, P.M., FLUCKIGER, C. 2009. Adolescents and social network sites: identity, friendship and privacy. In LIVINGSTONE, S., HADDON, L. (eds.) *Kids online. Opportunities and risks for children*. Bristol : The policy press, 2009, pp. 83-94.
- ŠMAHEL, D. (2010). *Online Risks for Children and Adolescents*. Masaryk University Web Seminar. Brno, Masaryk University, 20.4.2010.
- TOMKOVÁ, J., BALÁŽOVÁ, M., GREGUSSOVÁ, M. 2010. *Sebaúcta vo vzťahu k správaniu detí na internete*. In HELLER, D., MICHÁLEK, P. (Eds.). *Psychologické dni 2010 : Cesty psychologie a psychologie cest*. Praha, PEF ČZU a ČMPS, 2011. CD-ROM.
- UNDERWOOD, J.D.M., KERLIN, L., FARRINGTON-FLINT, L. 2011. The lies we tell and what they say about us: Using behavioral characteristics to explain Facebook activity. In *Computers in human behavior*, 27 (5) 2011, pp. 1621-1626.
- VALKENBURG, P.M., PETER, J. 2009. Social consequences of the internet for adolescents: A decade of research. In *Current directions in psychological science*, 18, 2009, pp. 1-5.